

Siðsøga

Óli Jacobsen

BJARGAÐUR UNÐAN NASISMUNI, YNSKIR AT SÍGGJA FØROYAR AFTUR

Mikudagin komandi fáa Føroyar eina serliga vitjan. Tað eru feðgarnir Menakhem og Roy Ben Yami úr Ísrael. 89 ára gamli Menakhem vil fegin vísa soninum Føroyar

Tað var í 2004, at Menakhem Ben Yami fyrstu ferð var í Føroyum á eini fiskivinnustevnu. Hann er ein kendur fiskivinnufrøðingur, sum í mong ár hevur arbeitt fyri fiskivinnudeildina hjá FAO, matvørustovninum hjá ST. Í hesum sambandi hevur hann verið í einum stórum parti av heimsins londum.

Tá ið Menakhem kom higar fyrstu ferð fekst eisini hansara ótrúliga søga um hansara liv sum polskur jødi, ið varð »deyðadømdur«, tá ið Týskland hertók Polen í 1939.

Í 2006 var hann aftur í Føroyum saman við konuni, Honnu, sum var týskur jødi, og sum var eins nógv deyðadømd sum hann. Kortini komu tey bæði til Ísrael aftan kríggið. Tey giftust og fingi tvey børn.

Sonurin, Roy, er ein stórir vinnulívsmaður í Ísrael. Hann hevur hoyrt pápa sín greiða so nógv frá Føroyum, at nú vil hann hava pápan við til Føroyar at vísa sær hetta land, sum hann er so hugtikin av.

Tískil koma teir í komandi viku til Føroya við privatflogfarinum hjá Roy. Her skulu teir í nakrar dagar vitja vinir og síggja sum mest av landinum.

Snýtti seg undan deyðanum

Vit hava fyrr havt søguna hjá Honnu í hesi røð. Men hesa ferð fara vit at lýsa ta fantastisku søguna hjá Menakhem.

Ættin hjá Menakhem hevur búð í Polen alt tað, hann veit um. Eini 10% av íbúgvunum í landinum vóru jødar. Men hesir vóru meira ymiskir, enn vit kanska gera okkum far um. Summi vóru meira integreraður partur av polska samfelagnum enn onnur. Hetta kom millum annað til sjóndar í tí máli, tey tosaðu. Vanliga fatanin er, at allir jødar heima tosaðu jiddish, eina blanding av hebraiskum og ymsum europeiskum málum, men soleiðis var ikki heima hjá Menakhem. Tey tosaðu polskt heima og vóru tískil meira integrerað í polska samfelagnum enn hini. Tað vóru eisini tey, sum valla dugdu polskt yvirhøvur. Menakhem lærði eisini hebraiskt frá barni av.

Annars sigur Menakhem, at í ísraelsku søguni eru tvey serstøk undur. Annað var,

Menakhem og Hanna

at tað eydnaðist at endurreisa hebraiska málið, sum nú er almenna málið í Ísrael. Hitt undrið er, at tað er eydnaðist jøðum at koma aftur til Ísrael í so stórum tali.

Marran byrjar

Hitler legði á Polen fyrst í september í 1939, og Menakhem greiðir frá:

»Eg var 13 ára gamal, tá kríggið byrjaði í 1939. Vit búði í Warszawa, og vóru vit pápi, mamma, eg og ein lítil systir, sum var 4 ára gomul tá. Týskararnir byrjaði beinanvegin at bumba Warszawa frá luftini. Eg haldi, at tað tók tvær vikur til teir høvdu kringsett býin. Í býnum búðu 1,2 mill. Fólk. Av hesum vóru meira enn 300.000 jødar. Nú Warszawa var kringsett, byrjaðu týskarar eisini at skjóta inn í býin frá jørdini, og eftir enn tvær vikur gav býurin seg yvir, tá var 20% av býnum oyðilagdur. Týskarar yvirtóku sostatt myndugleikan í býnum og í øllum Polen, sum varð lagt beinleiðis undir týskt vald sum eitt »generalgovernment« við Hans Frank, kallaður bøðil Polens, sum leiðara. Hesin varð hongdur aftaná kríggið sum krígsbrottsmaður. Tað sigst, at hann var

tann einasti av týsku oddamonnunum, sum angraði sínar illgerðir.

Fyrst Dávidsstjørnan

Týskarar byrjaðu beinanvegin í smáum at taka stig ímóti jødiska fólkinum. Hetta var gjørt í smáum, so tað skuldi skapa sum minst av órógv millum fólk. Tað er neyðugt at skilja, at hesa tíðina kundi eingin ímynda sær, hvat hetta fór at enda við.

Fyrsta stigið var at noyða jødar at ganga við einum serligum fráverki, nevniliga jøda-stjørnuni. Tað næsta stigið var at savna allar jødar á einum staði. Hetta gjørdist millum annað í ta seinni sera kendu jøda-gettoini í Warszawa.

Hon varð skipað í jødiska partinum av Warszawa í november 1940. Ikki-jødar vórðu noyddir at flyta út. Fyrst búðu 350.000 jødar í gettoini. Síðan komu jødar úr øðrum pørtum av Polen, og skjótt búðu umleið hálv millión jødar í gettoini, sum varð umgird av pikatráði, so tað ikki skuldi sleppast út við tí góða. Samlaða økið var bert 4 ferkilometrar. Hetta svarar til, at tað tilsamans búðu 100 mill. fólk í Føroyum.

Fólk í somu ætt máttu troka seg saman í hvørji íbúð. Í hvørjum rúmi kundu búgva um 12-16 fólk. Tað var eisini ringt var at lívbjarga sær. Var møguligt at koma í samband við polakkar uttanfyri, kundi handlast á svartar børsinum ella vóru kundu verða smuglaðar inn. Men dýrt var tað. Tað kundi fáast nakað av grýni fyri ein pels!

Heilsustøðan gjørdist út av lagi vánalig, og lítið fekst at eta. Í gettoini fingi tey 184 kaloriur um dagin, meðan polakkar uttanfyri gettoina fingi 634 kaloriur um dagin. Týskarar sjálvir fingi 2.310 í meðal um dagin. Heima hjá okkum var støðan heldur frægari enn miðal, kanska tí vit vóru figggjarliga betri fyri enn tey flestu. Sjálvur er eg lítil maður. Hetta er uttan iva orsakað av mattroti í uppvøkstrinum júst í hesi tíðini. Tá er munur á abbasyunum, sum eru av størstu monnum.

Fólkið í gettoini varð eisini dag og dagliga útsett fyri týskum ágangi og eyðmýkingum av ymskum slag.

Í fyrsta umfari búðu vit í okkara egnu húsum, sum lógu beint á markinum á gettoina. Men seinni varð hon minkað í vídd, og tá máttu vit fara úr okkara egnu húsum og flyta inn um girðingina.

Mamman og systurin fingi »arbeiðsboð«

So byrjaðu týskarar at senda fólk úr legunum. Sagt varð, at hetta var fyri at arbeiða, og í fyrstani var eingin, sum kundi ímynda sær, hvat veruliga gekk fyri seg, har sum hesi fólkini komu. Tey kundi als ikki rokna við, at endamálið við hesi flyting var at beina fyri teimum. Tað gingi veruliga tvey ár, áðrenn fólk veruliga byrjaðu at varnast, hvat gekk fyri seg, nevniliga at jødarnir í hópatali vórðu fyribeindir á »arbeiðsplássunum«.

Men sum fráleið fingi tey fyrst varhuga og síðan vissu fyri tí, sum gekk fyri seg. Tað vóru eisini tey, sum vóru sloppin til rýmingar, og sum kundu greiða frá, hvat veruliga gekk fyri seg.

Í 1942 fingi mamma mín og sjei ára gamla systir mín boð um, at tær skuldu sendast